

Teleologické a národohospodářské pojmy.

Jan Loevenstein.

(Kritické poznámky o běžném učení.)

I. Úvod.

V poslední Vědecké Ročence Masarykovy university („Spoření“ 1929) jsem vyslovil po prvé, že jsem byl nucen pro svoji národohospodářskou konstrukci veškeré běžné pojmy tak zvané „národohospodářské“ přepracovat. Zde podávám z této své činnosti výtah co nejstručnější, ježto na jedné straně tomuto článku z důvodů revuálních směl býti vykážán pouze zcela skromný rozsah, na druhé straně musí tato práce předcházeti práci jiné, jež bude v nejkratší době předložena veřejnosti.

Pojmotvorně připadl mi úkol dvojí: předně zařazení pojmů, které dosud byly od všech autorů bez výjimky chápány výlučně národohospodářsky, mezi pojmy formálně teleologické a potvrzení jiných za výlučně formálně národohospodářské, za druhé podání nových přesných definic, ježto dosavadní všechny vykazují vnitřní rozpory. Korektury, jichž tu bylo třeba, se týkají tedy klasifikace pojmů a zařazení jich z rodu do třídy, jednak rozsahu a obsahu pojmů samotných. Neskrývám se tím, že to byla práce namáhavá, ale je plodná, ježto bez základních kamenů není stavby.

Kritika moje musí se týkati pojmů Englišových, neboť on je jediný, který aspoň většinu pojmů (ne všechny), jimiž operuje, též definuje, což jiní opominuli.

Teleologickými nazývám všechny zjevy, tedy vše, co lze mysliti jako vztahově odvislé od pojmu účele, jenž je prvkem určujícím, nebo od jeho akcesorií, jež jsou jím určovány (pod tímto termínem zahrnuji i pojmy korelativní): spadají sem tedy na rozdíl od obvyklé formulace i ony zjevy, které jsou nepřímou „chtěné“. Představa „chtěného“ teprve odvozeně charakterisuje teleologické myšlení a charakterisuje je vůbec jenom proto, ježto určující účel je něco chtěného. Originárně směrodatné pro determinování něčeho jako „teleologického zjevu“ je závislost od pojmu účele. Formální pojmy teleologie nejsou pak nic jiného, než rámcové pojmy vztahové (t. j. takové, v jichž obsahu se nalézají pojem vztahu k pojmům jiným), tvořící určitou soustavu, jejíž ústředním bodem je účel, kde tedy pojmy jsou odvislé od pojmu účele.

Tedy spadají sem nejen pojmy národohospodářské, nýbrž i ty, jež jsou teleologické, ale nemusí býti hospodářskými. Teleologickými pojmy jsou: pojem účelu, prostředku, užitečnosti, škodlivosti, potřeby, statku a upotřebitelnosti.

Za národohospodářské považuji zjevy, jež se objeví pod myšlením dvou účelů jako současně chtěných, ale navzájem kolidujících. Jako čistě národohospodářské pojmy jsem dosud mohl zjistit jen pojem nákladu, výnosu, hodnoty hospodářské a spoření.

II. Pojmy teleologické.

1. Účel.

Pojem účelu a prostředku jsou pojmy souvztažné. Není jednoho bez druhého. Účel je to, co je chtěno, je tedy „chtěným“, a to takovým chtěným, jehož dosažení je možno jen pomocí něčeho, co je mimo něj a co se nazývá jeho prostředkem. Engliš říká, že, co je chtěno, je postulát. (Základy 22.) Podle toho by byl účel postulátem, docílitelným pomocí prostředku. (Výrazu postulát neuzívá však důsledně dle své definice jen v jediném smyslu. Mluví na příklad o postulátu prostředku [Základy, 79]: čímž očividně miní chtění prostředku. Postulát by podle toho byl jednou tím, „co je chtěno“, po druhé též „chtěním“. Důsledky se ukáží.) Přímé definice účelu jsem u něho nenašel.

2. Užitečnost a škodlivost.

Z dalšího vyplyne, proč mluvím dříve o užitečnosti a škodlivosti, než o prostředku. Engliš definuje užitek jako: „chtěné k určitému účelu“. (Příručka, str. 3.) Nemohu souhlasiti. Užitečnost je kvalita, „chtěné“ není žádnou, též účel je „chtěné“ a nikoli kvalitou. I když přiznám, že „býti chtěnu“ nevylučuje kvality, přece je jisto, že definice se stává tím neúplnou. Jíž proto není tedy úplně správnou, ale je třeba kvalifikovati ji přímo jako nesprávnou, uvědomíme-li si, že znak kvalitnosti je jediným jejím kriteriem odlišnosti od pojmu prostředku. Neboť, je-li užitečné „chtěným k určitému účelu“, co by bylo prostředkem? Oba pojmy staly by se ekvipolentními, identickými. To je vyloučeno. Vysvětlitelno je to arci tím, že Engliš prostředku nikde nedefinuje, čímž rozpor mu ušel.

Užitečnost je dále prý „chtěná k určitému účelu“. Z čeho to plyne? Ona vůbec nemůže býti pojmově vzhledem k určitému účelu chtěná, t. j. její obsah pojmový neimplikuje znaku chtění, ježto její obsah je podmínkou chtění. Je-li něco užitečné — lhotejno, zda putativně či skutečně —, a pro tuto svou užitečnost pak chtěno, nemůže ještě tedy chtění býti implikováno v pojmu užitečnosti jako jeho znak.

Netvrdím, že užitečnost není chtěna, nýbrž toliko, že chtěnost k účelu není v pojmu obsažena. Tvrdím, že než může být předmětem chtění, musí být napřed poznána — byť putativně — jako užitečna. Pozdější chtění nemůže přece spoluvytvářeti pojmu, který před vznikem tohoto chtění byl již vytvořen a hotov.

Nemám místa vyvracetí ostatních myslitelných námitek. Definice Englišova, myslím, že se ukázala nesprávnou, neboť jednak je neúplná, jednak hypertrofická: znak vlastnosti chybí, znak chtěnosti je přebytečný. Dle mého názoru není užitečnost nic jiného, než schopnost sloužiti účelu.

O škodlivosti bude promluveno ve stati o hierarchii pojmů teleologických.

3. Prostředek.

Při pojednání o účelu byla už zmínka o pojmu prostředku, ale rozbor jeho musil být odložen až po výkladu obsahu užitečnosti. Jak praveno, nenalezl jsem u Engliše definice prostředku; bohužel, neboť pokus o ni byl by musil ukázati, že by mu byl musil pojem prostředku splynouti buď s pojmem užitečnosti nebo s pojmem statku. O ekvipolenci s pojmem užítku bylo již mluveno. Zbývá pojem statku. Statek definuje Engliš jako užitečný předmět (Příručka, str. 6) a na téže straně praví, „že prostředky se liší na předměty a děje“. Dle toho by byl jediný rozdíl mezi těmito pojmy, předpokládaje, že neupírá prostředku užitečnosti, což mám za samozřejmé, že statek by byl užitečným předmětem, prostředek buď tím též, nebo jen užitečným dějem, nebo obojím, t. j. užitečným předmětem a dějem. Vzhledem k tomu, že předmětům nelze upřít schopnosti být prostředkem (lavice je prostředkem k sezení, ač je předmětem), mám za to, že by statek, má-li zde být jaký rozdíl, a ten je nevyhnutelný, musil být užším pojmem než prostředek, totiž prostředkem, který je předmětem. Proč by však řeč byla tak neprozíravá, aby dějům, jež jsou neméně důležité než objekty, nedala zvláštní označení, nýbrž jen předmětům? A což situace neb moje rozhodnutí, jež přece mohou být též prostředkem, jsou ty předmětem či dějem? Ukáže se, že tato interpretace pojmu prostředku a statku není možná. Kritika bude doplněna u pojmu statku.

Prostředek dle mého názoru je nositelem užitečnosti a ničím jiným. Proto byl pojem užitečnosti předeslán. Z předešlého plyne, že také prostředek není pojmově chtěn pro určitý účel, t. j. znak chtění není v pojmu prostředku obsažen. V poměru k užitečnosti je prostředek užitečným zjevem. Prostředkem může být ač každý nositel užitečnosti, nejen tedy předmět nebo děj, jichž pojmy pojem prostředku není vyčerpán, nýbrž též určitý stav, určitá situace, určitý vztah atd., zkrátka

každý zjev, který mohu pro určitý účel kvalifikovati jako užitečný.

4. Potřeba.

Pojem potřeby je definován Englišem jako „chtění prostředku k nějakému účelu“ (Příručka, str. 5). Této definici vytýkám v první řadě, že je pleonastická, neboť přídavek „k nějakému účelu“ je zbytečný, ne-li nesprávný. Neboť v pojmu prostředku, jímž potřebu definuje, je už implikováno, že to, co je chtěno, má býti schopno sloužiti k nějakému účelu. Kdyby do své definice dosadil místo pojmu „prostředek“ jeho definici, totiž „nositel vlastnosti, jež je schopna sloužiti nějakému účelu“, obdržel by dvojnásobné sloužení účelu, což je nepřipustné.

Ale tato definice není vůbec správná. Je definicí, která mne zavedla na dlouhou dobu do tápání v temnu, ježto jsem od ní vycházel jako od axiomatu a tak přicházel k rozporům, jichž jsem dlouho nedovedl vysvětlit.

Potřeba není totiž chtěním **prostředku**, jak má Engliš za to, nýbrž chtěním něčeho **jako prostředek**, což je velký rozdíl. Ukáže se v příští stati, co je ono „chtěné jako prostředek“. Potřeba je tedy chtěním zjevu, který by mi mohl sloužiti jako prostředek, který bych mohl subsumovat pod pojem prostředku, který je schopný býti prostředkem (schopný býti upotřebenu jako prostředek), **kteřý tudíž není ještě prostředkem, nýbrž se jím může státi**. Při tom je důležité si uvědomiti, že pod „upotřebitelností jako prostředek“ nesmí se rozuměti upotřebitelnost nějaká kausální, nýbrž logická. Ukáže se totiž, že zjev schopný býti upotřebenu jako prostředek je statek a že kvalita, jejíž statek je nositelem, je upotřebitelnost. Změna pak, která při úvaze hospodářské o upotřebitelnosti nastane, není žádnou změnou kausální, nýbrž jen změnou pojmu, tedy logickou, ježto záleží v dodatečném přistoupení znaku chtění, čímž z upotřebitelnosti vzniká nový pojem, totiž pojem užitečnosti. Předbíhající dalším vývodům, můžeme už zde říci, že schopnost býti užitečným se ukáže jako **upotřebitelnost** a nositel této kvality jako pojem **statku** a tudíž statek jako zjev schopný býti prostředkem. Z toho však plyne důležitý závěr, že potřeba není vůbec chtěním **prostředku**, nýbrž chtěním **statku**, t. j. nositele kvality, kterou nazýváme upotřebitelností. Tento poznatek považuji za velmi důležitý, ježto jen on nám umožňuje stmelení teleologických pojmů v soustavu do sebe vzájemně zapadající, aniž by se ukázaly vnitřní rozpory.

5. Upotřebitelnost.

O tomto pojmu existují dvě definice u Engliše: V Příručce definuje str. 7 takto: „Upotřebitelnost statku je tedy soubor jeho vlastností pro určitý účel, ne tedy všechny.“ Tím se myslí očividně na některé přirozené vlastnosti, schopné sloužití určitému účelu. Tato definice blíží se velice definici, kterou jsem podal pro užitečnost. Čím se liší od definice užitečnosti, kterou podává Engliš? Hlavně tím, že podle něho užitečnost se jeví jako „chtěné“. Bylo-li ale ukázáno, že přímé chtěnosti pro účel v pojmu užitečnosti není, pak distinkční kriterion odpadá a oba pojmy by splynuly. To však je nemožné, neboť upotřebitelnost je přece podmínkou užitečnosti. Čili jinými slovy: Engliš rozlišuje sice oba pojmy, ale distinkční kriterion je vybudováno na nesprávném znaku. Provede-li se oprava, mizí rozdíl.

Druhá definice je v Základech, str. 84: „V hospodářském statku spatřuje subjekt prostředek ku zmenšení své subjektivní strasti. Činí tak, poněvadž připisuje objektu schopnost určitých žádoucích změn a účinků, určitou upotřebitelnost.“ V této definici se upotřebitelnost neuvádí přímo do vztahu s účelem, ale pod „žádoucími změnami“ dlužno jistě rozuměti účel (t. j. změny, jež jsou tím, co je chtěno), nemá-li tato definice odporovati definici prvně uvedené. Pak je ale upotřebitelnost zase schopnost sloužití určitému účelu a platí o této definici, co bylo řečeno o první.

Naproti tomu definuji upotřebitelnost jako kvalitu sloužící potřebě, kdežto užitečnost jako schopnost sloužití účelu. Uvésti upotřebitelnost ve vztah ku potřebě, zdá se mi už etymologicky nasnadě.

Musím předeslati, že v následujícím podávám několik vývodů, které se netýkají jen upotřebitelnosti, nýbrž též jejího nositele, t. j. statku. Ježto však vývody ty úzce spolu souvisejí a pro nedostatek místa jich nechci ve stati o statku opakovati, spojuji je na tomto místě v jedno. Abychom zjednodušili další vývody, přijměmež zatím anticipando již zde definici příštího odstavce, že statek je nositelem upotřebitelnosti (statkovosti) a tudíž zjevem sloužícím potřebě.

V první řadě musíme nyní dovoditi důsledek, ježž jsme ve stati o potřebě přijali jako daný, totiž, že potřeba je chtění nositele upotřebitelnosti (t. j. statku). Víme nyní, že upotřebitelnost je kvalitou, sloužící nebo hovící potřebě, a že potřeba je chtěním zjevem, jenž je schopen býti prostředkem. Upotřebitelnost je tedy kvalitou sloužící tomuto chtěnímu nositeli této kvality (kteréhož už jsme nazvali statkem) je zjevem, jenž slouží potřebě. Nyní je nutno za účelem zjedno-

dušení tohoto pochodu myšlenkového se tázati: Co slouží chtění zjevu, schopného býti prostředkem? Neboli: co slouží chtění zjevu o určité kvalitě? Odpověď: Nositel oné kvality, zjev, jenž je chtěn; jako něco červeného slouží chtění něčeho červeného. V našem případě tedy „zjev, schopný býti prostředkem“. Tento „zjev, schopný býti prostředkem“ slouží tedy ve smyslu podaných vývodů potřebě, ale potřebě, jak řečeno, slouží i statek. Z toho se podává závěr, že statek je zjevem, schopným býti prostředkem, a kvalita statku, totiž upotřebitelnost, je schopná býti kvalitou prostředku, totiž užitečností. Potřeba pak, jež je „chtěním zjevu, jenž je schopen býti prostředkem“, je tedy chtěním statku, ale je zároveň také chtěním kvality, jejíž nositel (totiž statek) je schopen býti prostředkem. Touto kvalitou je upotřebitelnost. Upotřebitelnost je kvalita potřebovaná, t. j. chtěná jako funkce zjevu schopného býti prostředkem, statek je zjevem potřebovaným, čili objektem potřeby. Potřebované a upotřebitelnost není arci totéž, ježto potřebovaným může býti také zjev, nositel potřebované kvality. Řeknu-li však, že statek je zjevem upotřebitelným nebo potřebovaným, pak je to (arci jen prakticky) totéž, totiž, že je zjevem schopným býti prostředkem, čili něčím chtěným jako prostředek.

I opačná evidence je nasnadě, totiž, že z definice: „statek je zjevem schopným býti prostředkem“ plyne, „že statek slouží potřebě“. Neboť, je-li statek skutečně zjevem schopným býti prostředkem, pak lze pochopiti, že slouží chtění zjevu, schopného býti prostředkem, totiž potřebě.

Při žádné jiné formulaci definice upotřebitelnosti a statku nelze tak úplné kongruence mezi spleťtými definicemi teleologických pojmů docílit.

Nyní se musíme ještě dále tázati: Je-li upotřebitelnost schopností býti užitečností, čím se z ní stane užitečnost, t. j. schopnost sloužiti účelu? Odpověď zní: ničím jiným než chtěním. Jak se ukáže, spadá chtění s upotřebením vjedno, takže lze říci: upotřebením vzniká z upotřebitelnosti užitečnost, pokud se týče z nositele jejího, ze statku, nositel užitečnosti, neboli prostředek. Mohlo by se namítnouti: Tedy přece je v pojmu užitečnosti implikováno chtění jako znak, ač jsi to v odstavci o užitečnosti popíral. Není tomu tak: Teleologický pojem nemohu definovat současně vztahem supraordinovaným a subordinovaným, tedy užitečnost současně vztahem k účelu, jenž je k užitečnosti ve vztahu přímém a upotřebitelností, jež je k účelu ve vztahu teprve prostřednictvím užitečnosti, jež právě má býti definována. Buď by se tedy musila užitečnost definovati jako chtěná upotřebitelnost, nebo jako schopnost

sloužití účelu. Oboje znaky stmelit v jedno je nemožno, jako je nemožno při příbuzenském vztahu stmeliti v jedno poměr descendentský a ascendantský.

Závěrem k tomuto odstavci chci ještě ukázat, jak probíhá teleologické myšlení, počínajíc zjevem pozorovaným kausálně: Kausální vlastnost, schopnou přivoditi určitý efekt, nazývám z p ů s o b i l o s t í. Je-li efekt chtěn, stává se účelem. Chtěním účele vzniká poznání, že bez něčeho, co je mimo účel a co nazýváme prostředkem, nelze účelu dosáhnouti. Vzniká tedy poznání, že je třeba něčeho jako prostředek. Z toho se podává chtění něčeho jako prostředek, t. j. potřeba. Vznikem potřeby vzniká upotřebitelnost, t. j. kvalita potřebě sloužící. Tímto způsobem stává se ze způsobnosti, t. j. schopnosti přivoditi efekt, nyní upotřebitelnost, tedy potřebovaná kvalita a z nositele způsobnosti statek neboli potřebovaný zjev. Upotřebitelnost by proto bylo lze též zváti statkovostí. Upotřebitelnost je však zároveň schopností býti užitečností, statek schopným zjevem býti prostředkem. Jak tedy vzniká z upotřebitelnosti užitečnost, ze statku prostředek? Bylo již shora řečeno, že statek je vlastně také zjevem schopným býti upotřebenu jako prostředek, upotřebitelnost schopná býti upotřebenu jako užitečnost. Je tedy možno říci, že upotřebitelnost se stává užitečností a statek prostředkem příslušným upotřebením. Toto upotřebení, jak však bylo již vyloženo, není žádným upotřebením kausálním, tedy nějakou kausální změnou, nýbrž upotřebením čistě logickým. Podobně, jako někdo, schopný býti upotřebenu jako přítel, tedy subsumovatelný pod pojem přítele, se jím stane pouhým chtěním s mé strany, tím, že ho zvolím za přítele, tím, že chci, aby mi byl přítelem, že ho upotřebím jako přítele, i zde, zjev schopný býti prostředkem, schopný býti upotřebenu jako prostředek, stane se prostředkem pouhým mým chtěním, které bylo též upotřebením, takže zde chtění a upotřebení splývá v jedno. Možno proto říci, že užitečnost je upotřebená upotřebitelnost, prostředek upotřebený statek.

6. Statek.

Rekl jsem již, co statkem rozumím, totiž: on je nositelem upotřebitelnosti; analogicky jako je prostředek nositelem užitečnosti. Bylo již řečeno u pojmu prostředku, jak Engliš statek definuje, a byla připojena částečná kritika. Nutno ji doplniti tím, že nelze teleologicky založiti nějaký rozdíl pojmový na rozdílu mezi dějem a objektem, byť bychom chápali pojem objektu i šíře a rozuměli pod ním i určité skutečnosti, na př. právní stav atd. (t. zv. statky organizační). Rozdíl ten je vybudován na přesvědčení, že teleologicky lze chápati

pouze zjevy, kde v součlenění teleologického vztahu nastala změna dějem. Že tomu tak není, budu mít v brzkou příležitost ukázati. Dle tohoto mínění by byl statek pouze prostředkem určitého druhu zvláště kvalifikovaným, ale rozdíl by nebyl už volitivní, jakým ve skutečnosti je. Neboť ze statku stává se prostředek tím, že přistupuje ke „schopnosti býti prostředkem“ ještě chtění. Vyložený rozpor vidím ostatně v tom, že na str. 6 Příručky se praví, že statek je užitečný předmět a hned vedle na str. 7, že vznik statku je vznikem jeho upotřebitelnosti, neboť pak je statek současně užitečný i upotřebitelný předmět, a užitečnost i upotřebitelnost touž kvalitou, kdežto, kdybychom akceptovali jako správné Englišovy definice užitečnosti a upotřebitelnosti, pak se liší pouze momentem chtění, jež je v pojmu užitečnosti, ale nikoli upotřebitelnosti. Pak ale upotřebitelnosti by nemohl vzniknouti statek, který je „užitečný“, ježto by právě musilo k tomu dodatečně ještě přistoupení chtění.

Nebudu dále rozebíratí pojmu, jichž naznačené rozpory jsou příliš zjevné, než aby vyžadovaly dalších dokladů.

Mám za to, že jsem prokázal, že dosavadní definice t. zv. „národohospodářských pojmů“ jsou neudržitelné. Netvrdím, že nové výměry, jež jsem zavedl, jsou neochvějně, ale nenalezl jsem žádné trhliny vzdor pečlivému přezkoušení. Mám dále za to, že jsem ukázal, že těchto pojmů nelze prohlásiti za specifický národohospodářské, i když běru za základ hospodářskou konstrukci Englišovu, jež se od mojí zcela odlišuje. Neboť to jistě mají o bě společné, že těchto pojmů nemohou výlučně pro sebe vindikovat, nýbrž musejí je ponechávat teleologickému myšlení vůbec. Soustava těchto teleologických pojmů tvoří tedy dvě ohniska, z nichž jedním je účel, druhým potřeba, s rozdílem, že onen je „chtěné“, tato „chtěním“. Obě spolu arci úzce souvisí a všechny ústí do účelu. Diagramem lze to krásně naznačit, nedostatek místa nutí k vypuštění.

7. Vznik teleologické hierarchie.

Jen několika slovy chci se ještě zmínit o vzniku teleologického pojmu a soustavy pojmů. Důležitost podání této analýzy se mi objevila hlavně tehdy, když byla Englišem zvednuta námitka proti tomu, že ve finanční vědě hledám prý vrchní pojem, ač prý mám hledat vrchní účel státního hospodářství. Zřejmě tedy se dělá rozdíl mezi vyšším pojmem a postulátem, jako by postulát nemohl býti vyšším pojmem. Druhý důvod této analýzy byla mylná domněnka Englišova, že ze souřadných postulátů současně chtěných, kolidujících, tvořících součlenění takí zv. hospodářské zásady, nemůže prý vyplynouti postulát jim oběma nadřazený. („O tomto ústředním ohnisku princip hospodárnosti

nic nepovídá, ač ho předpokládá.“ Základy 39.) Konečně třetím důvodem zase mylná domněnka Englišova, že volba mezi souřadnými kolidujícími postuláty je prý pouhou volbou a vzdání se jednoho z nich žádnou prý škodou na postulátu kritickém (na postulátu D mého schematu).

Má-li teleologie svoje pojmy, musí také ony míti svůj obsah a rozsah jako pojmy přírodovědecké. Co tvoří prvky obsahové u přírodovědeckých? Všechna ona data, jež nám dodávají naše smysly. Co tvoří obsah pojmů teleologických? Jako u přírodovědeckých pojmů je dána nadřazenost tím, co společně zachycují naše smysly, tak u teleologických to, co společně slouží nějakému účelu (nepřímo společná upotřebitelnost), t. j. společná užitečnost. Tak na př. trávnik se hodí svými vlastnostmi pro odpočinutí, dále k zametování toho, aby se netvořil prach, ke hraní tennisu, golfu, k osvěžení pohledu atd.; ovoce se hodí k jídlu, prodeji, ale též k osvěžení pohledu; konečně květina se hodí ku zdobení domácnosti, jako libovonný objekt, k prodeji, ale konečně též k osvěžení pohledu. Je-li osvěžení pohledu účelem, pak je zde dána společná užitečnost všech tří objektů jako jediná užitečnost o různé kvantitě, t. j. schopnost sloužití osvěžení pohledu. Společná užitečnost zakládá vyšší teleologický pojem, což je právě totéž jako vyšší postulat. Společným znakem je právě společná užitečnost. To neznamená, že zde může býti pouze jediná společná užitečnost, podobně jako kausální pojem také může míti více společných znaků.

Co odpovídá nyní rozsahu kausálního pojmu u pojmu teleologického? Odpověď: Všechny prostředky, jež jsou schopny sloužití společnému účelu, vše, co bylo meziúčelem. Tedy nejen přímo, nýbrž i nepřímo subordinované prostředky, jež jsou danému účelu užitečné. Společná užitečnost jest arci zpravidla konstruktivní povahy, jak ve stati o nákladu a výnosu ještě bude ukázáno. Proto Englišova domnělá nemožnost, aby ze dvou souřadných postulatů byl poznán nadřazený, je omylem (*καλός κ' αγαθός*). Ježto daný účel je součtem všech podřízených meziúčelů, prostředků, je odnětí nebo potlačení každého z dotyčného prostředku škodou na dotyčném účelu. Nikoli arci **na tom, co mám**, nýbrž **na tom, co chci**. Zde má Engliš vysvětlení, proč jeho domnělá volba při koupi není jen volbou, nýbrž výnosovým počtem. Omyl jeho byl v tom, že zaměnil právnícké myšlení s teleologickým. Neboť *lucrum cessans* není škodou právnícky, ale vše, co ztrácím (třebas i dobrovolným vzdáním se) na „chtěném“ je škodou, i když běží o něco, co dosud nebylo mým, co jsem tedy právně nemohl ztratiti. Nabízí-li

mi někdo: „hodinky neb prsten“, je vzdání se jednoho objektu škodou a tudíž nákladem a počet výnosový dán. Z tohoto lpění na pojmu „volby“ plyne též, proč Engliš neznal dříve přímého čistého výnosu (B—C mého schematu), dokud jsem jej nevyvinul. Nenalézám dokladu pro jeho tvrzení, že tento pojem čistého výnosu vyvinul již dříve než já, a že jej tak označil.

III. Pojmy hospodářské.

Druhou skupinou pojmů, o nichž chci se alespoň zmínit, jsou pojmy národohospodářské. I ty jsou zcela formální.

Ohledně formulace těchto pojmů, jak celkem již byly veřejnosti mnou podány, si osvojuji primát, poněvadž jich přede mou buď nikdo nedefinoval, aneb, dle mého domnění, nikoli správně. Buď byly pojaty rozsahově úzce (hodnota byla vyjadřována jen potřebou; náklad a výnos byl chápán jen subjektivně; hodnota hospodářská rovněž, ač, jak v chystané práci míním ukázat, je lze zcela dobře ji chápat právě tak formálně, jako jsem definoval ostatní pojmy veskrze, tedy nejen subjektivně, nýbrž i objektivně) nebo nebyly definovány vůbec (jako spoření). V jednotlivostech chci o těchto pojmech uvést toto:

1. Subjektivní hodnota hospodářská.

Tento pojem býval vždy definován potřebou, nikoli všeobecně strastí, jakožto subjektivní škodou, jak jsem ji definoval já. Strast nemusí býti jen pocitem ve smyslu interpretace Liefmannovy, nýbrž může býti též logicky derivována z pojmu chtění, jak jsem to učinil já, když jsem rozbořem pojmu chtění došel k důsledku, že je „něčím, co vůli odporuje“, co není chtěno, co odporuje subjektivní spokojenosti, čili, co tedy je subjektivní škodou. Ostatně, jak řečeno, hodnota hospodářská nemusí býti chápána jen subjektivně, nýbrž lze ji formulovati stejně formálně, jako jsem to učinil ve příčině pojmů nákladu a výnosu.

2. Spoření.

O tomto pojmu stačí zde říci, že byl mnou definován nákladem, což o sobě stačí, aby pojem ten platil za výlučně hospodářský. Rozbor tohoto pojmu jsem podal v citované práci z Ročenky Masarykovy university (1929). Hospodářské definice, která by tomuto rozboru byla předcházela, jsem, pokud bylo lze přehlédnouti, nenašel.

3. Náklad a výnos.

Oba tyto souvztažné pojmy jsem prohlásil za osu své hospodářské konstrukce. Podal jsem sice jich rozbor, nevyslovil

jsem však dosud explicitě jich definice; činím proto tak nyní. Náklad je škodou, již se vykupuje užitek a to buď škodou přímou, čili škodou přímo subordinovanou; v tom případě mluvíme o nákladu přímém, nebo škodou nepřímou, jež je z toho důvodu škodou pro účel, ježto je škodlivá jeho prostředku, čili je škodlivá užitečnosti prostředku, tedy škodou nepřímo subordinovanou; mluvíme proto o nákladu nepřímém. Ač to zní paradoxně, lze také říci, že náklad je užitečná škoda.

Výnos je užitek, jenž se vykupuje škodou a to přímou či nepřímou a to ve smyslu, jak právě o tom bylo mluveno. Rozdíl mezi oběma škodami je ten, že škoda přímá je s užitekem koordinovaným srovnatelná, nepřímá škoda pak nikoli, ježto teleologické vlastnosti jsou srovnatelné přímo jen tehdy, náleželi-též koordinaci. Užitečné na témž stupni podřazenosti určitému účelu není několik užitečností, nýbrž je touž užitečností o různé kvantitě. Totéž platí o škodlivosti. Existuje tedy dvojí náklad a důsledkem toho dvojí výnosový počet, jak o tom mluveno v cit. článku o spoření. (Relativní hrubý a čistý.)

Pro ty, kdož právě tuto moji práci četli a zajímali se o tuto konstrukci, přidávám zde zatímně jistá vysvětlení, než moje příslušná publikace bude vydána. Někteří z mojich čtenářů obrátili se na mne totiž s dotazem, který postulát obsahový míním subsumovati pod formální postulát, označený písmenou B, který pod C a který pod D ve schematě $\begin{matrix} D \\ B \\ A \\ C \end{matrix}$.

Odpovídám: postulátem B je postulát, který ze všech hrubých relativních výnosů, promítnutých do jednotky nákladové, je nejvyšší. Vzorec pro tento hrubý relativní výnos byl vysloven takto: $\frac{B}{Ab}$: tento vzorec upravuji tím, že správně má

zníti $\frac{Bb'}{Ab}$, při čemž b' je totiž počet hrubých výnosových jednotek; analogickou úpravu je také provést u druhého relativního hrubého výnosu, totiž C, jehož vzorec bude zníti $\frac{Cc'}{Ac}$.

Postulátem C není, jak se mnozí ze čtenářů domnívali, postulát v řadě relativních výnosů nejbližší nejvyšší, ježto přece tento postulát uspokojením postulátu B nepřijde o krytí a tudíž s jeho hlediska upotřebení nákladového statku A ve prospěch B není škodou, nýbrž postulát nejvyšší, zásobou nákladového statku již nekrytý, ježto jedině ten bude poškozen krytím postulátu B, neboť bez krytí B by byl došel uspokojení on. Z toho se podává důležitá konsekvence: Ježto toto C je nákladem stálým (přímým), jenž se odpočítává při zjišťování

čistého výnosu od B, a ježto postupně čisté výnosy stále klesají, musí konečně dojít k bodu, kde se hrubé výnosy (B a C) vyrovnávají nebo aspoň skoro vyrovnávají. Proto dle mé konstrukce je **vyrovnaní Liefmannových výnosů mezních i Englišových relativních užtků mezních derivativem mého maximálního čistého výnosu, není zvláštním zákonem a dá se z mého automaticky vyvodit.** Princip můj je jediným principem, jenž hospodaření ovládá. Není též nutno rozdělovati hospodářství na výdělková a konsumní (Engliš), neboť princip můj je formální, platí pro výdělek i konsum, a přeje-li si kdo zjistiti místo relativního výnosu promítnutého do jednotky nákladové, relativní náklad do jednotky výnosové (hrubé), tedy relací opačnou, není tím nijak dotčen princip, nýbrž postaven jen úkol technicky matematický, pro hospodářský princip úplně bezvýznamný.

Postulát D je postulátem oběma (B i C) nadřazený, je však často pouze logickou konstrukcí, pro niž pojmenování nutno teprve hledat, jak je viděti na starořeckém „koloskagathos“, a znamená vlastně aritmetický součet všech podřazených postulátů. Znamená vlastně: je chtěno B i C. Proto výtká Englišova mé konstrukci, že o tomto postulátu nemohu ze souřadných postulátů ničeho vědět, je neoprávněná. (Na četné ostatní jeho námitky odpovím, rozumí se, zvlášť.) Postulát D tedy je zkráceným výrazem principu hospodárnosti, který říká je „je chtěno maximum výnosu, minimum nákladu“ praví vlastně: je chtěno B i C (tedy D), ale ježto nelze míti oba, je chtěno maximum postulátu B a nejmenší újma na C, čili **co nejvíce z D.** Tolik k zatímnímu vysvětlení dotazů, jež mne došly.

Pokrok mé definice nákladu a výnosu je v tom:

1. že oba pojmy jsem vyložil formálně, jako logickou kategorii, kdežto dosud byly pojmy ty chápány jen subjektivně (Liefmann principiálně, Engliš: Základy, str. 90). Dle nových Englišových polemik vidím, že Engliš moji formální interpretaci nákladu a výnosu již akceptoval*).

*) V Základech hospodářského myšlení (Brno, 1922), str. 90, praví: „Výnos a náklad lze pozorovati a zachytiti externě. Pravím: Práce jako pozorovatelná činnost: suroviny, nástroje atd. jsou nákladem; chléb, oholení atd. jest výnosem. Tak se říká v obyčejné mluvě. Avšak tyto vnější zjevy stávají se nákladem a výnosem teprve, jsou-li pozorovány z určitého zorného úhlu, t. j. se stanoviska hospodařícího člověka, který chápe a chce jako vzájemně odvažované posuny strasti. Práce je nákladem, poněvadž je strastí a má vésti k zmenšení strasti jiné.“ ... „Cílem je chápati změny vnější, což však je možno jen s interního hlediska hospodařícího subjektu.“ To je hledisko čistě subjektivistické, jako zaujímá též Liefmann.

Na str. 43 Základů praví sice: „Výnos a náklad jsou pojmy teleologické. Náklad je škoda, avšak chtěná k vykoupení vyššího užitku, jenž je výnosem.“ Tato zdánlivě formální definice je však vědomě re-

2. Že doposud byl znám jen jediný druh nákladu, t. j. náklad onen, jež nazývám nepřímým (A), jež, jak řečeno, nebyl s výnosem přímo srovnatelný, takže pojem čistého výnosu jako rozdíl mezi výnosem a nákladem nemohl býti zachycen. Aby se tak mohlo státi, musil právě pojem výnosu i nákladu býti chápán jen subjektivně (Liefmann a po něm jinými), což vedlo k těžkým nedopatřením a usměrnilo Liefmannovo jednostranné subjektivistické a tím nesprávné chápání hospodářských zjevů vůbec. I tento můj pojem čistého výnosu Engliš již akceptoval (v kritice mé knihy „O jednotnou konstrukci finanční vědy“, Brno, 1929) a vytýká-li mi při tom, že jsem tam pojem ten nesprávně vykládal, dokáží opak.

IV. Závěr.

Článek tento podává částečné výsledky mé vědecké práce, jež jsem ve své poslední, shora citované publikaci ohlásil. Ježto je přípravou pro studii jinou, jež v krátké době bude předložena veřejnosti, a přípravou pro soustavné vylíčení mé celé hospodářské konstrukce, musil jsem se odhodlat k publikaci, byť i stísněný rozsah, jež nemohl býti překročen, nedovolil říci mnohé, které by bylo přispělo k jasnějšímu výkladu. Přes to myslím, že vzdor krátkosti své podává obsahově velmi mnoho nového a důležitého. Očištuje totiž hospodářskou vědu od pojmů, jež nejsou vlastní pouze jí samé, a úplně nově definuje velmi složitou soustavu formálních pojmů teleologických. Tím se vytvářejí nosné pilíře pro celou teleologickou konstrukci. Kolik práce se uspořuje bezpečným materiálem pojmovým pro další myšlení, dovede posouditi pouze ten, kdo byl nucen pracovati bez této pomůcky.

stringována čistě subjektivistickým výkladem v téže publikaci na str. 90. Pro interpretaci spisovatele je přece rozhodný smysl, ježto on sám svým slovům přikládá a nikoli slova o sobě. Mimo to na str. 43 je řeč o nákladu a výnosu mimochodem a příkladmo, kdežto stať ze str. 90 je věnována nákladu a výnosu výlučně, tedy rozboru pojmovému. Proto dlužno str. 90 považovati za rozhodující. V Příručce národ. hospodářství, Brno 1924, jsem z á d n é n o v é z m í n k y o t ě c h t o p o j m e c h nenalezl. Proto nenalézám dokladů pro tvrzení z nedávné doby ze polemiky proti Wedingenovi: Obzor národohospod., květen 1929, str. 367: „Hlavní zájem se soustřeďuje k myšlence výnosové, která je pružným pérem veškeré hospodářské činnosti, v čemž Wedingenovi dávám za pravdu. Vyvinul jsem ve své konstrukci teleologie pojem výnosu jako formální pojem teleologického myšlení, právě tak, jako jeho prvky, potřebu, užitečnost, statek, škodu, náklad.“ Mám za to, že tvrdí-li Engliš, že vyvinul pojem výnosu a nákladu jako formální pojem, že tím nemůže miniti citované místo se str. 43, ježto na str. 90 výslovně se čistě subjektivisticky interpretuje. Ježto jsem pak nikde nenalezl ani odvolání onoho subjektivistického stanoviska, ani jsem nenalezl nového výkladu dříve, než jsem podal svůj, musím míti za to, že čistě formálně jsem vyvinul ony pojmy jako první já.